تغار

ШАЛҚАР

Шалқар тәжірибе станциясына — 75 жыл

Ішкі даладағы ғылыми орталық

Ақмола облысы тәжірибе станциясы (бұрынғы Шалқар тәжірибе станциясы) 1933 жылдың наурыз айында шөлейт жерлерді игеру мақсатында тәжірибе станциясы ретінде құрылды.

1934 жылдың шілде айында академик Н.И. Вавиловтың ұсынысымен Бүкілодақтық өсімдік шаруашылығы ғылыми-зерттеу институты (БӨШҒЗИ) Ленинград қаласы құрамына енді. Станция БӨШҒЗИ құрамында жүйелеп солтүстік құмды аймақ климат жағдайында дүниежүзілік мәдени өсімдіктер коллекциясын зерттеу және олардың жабайы туыстарын құрастыруды, шөлге тән тозымдылығын анықтау негізінде табиғи далалық лаборатория сөзбенде маңызды орын алды. Тәжірибе және агротехникалық жұмыстарды тиімді ұйымдастыру, егістіктегі эрозиямен қарсы күштерді қалыптастыру, ауылшаруашылық өнімдерін өндіру.

2. Егістіктегі траншеялық, әдіс-тәсілдер арқылы суларын пайдалану: траншеяда көшетті түнемелеу, немесе жидектер дақылдарын өсіру.

3. Құмды алмалардағы геоморфологиялық, топырақтанулық, ауылшаруашылық зерттеу жүргізу.

4. Ауылшаруашылық дақылдарының, соның ішінде жоңышқаның—Тибетская, ерте шөптер — Автобинская, Узбекская және Автобинский ширақоңырсын, картаның — Подгорная Родина және Ишимская пустынная, бидайдың—Золотая шаф, мекендер үлгі және Қош Борсық, Орал-Ембі және Каспий маңы құмдарында орналасқан барлық дүниежүзілік зерттеп шығуды. Сол себептен жалаңаш құмдармен күрес ашылды, жерлерді жасыл көлеңкелендірумен және фитомелиорациямен, құмыстарымен байланыстыра отырып жүргізді. Станция Шалқар ауданы Жыланды елді мекенінің солтүстік шекарасындағы 40 га ауызды алатын бархан құмдарды тоқтату мақсатында шөлге төзімді өсімдіктерді тікелей сеуіп, көшеттерін отырғызды. Қазақстанның географиялық институтымен бірге Маңғыстау облысы Шетпе ауданының Сенек елді мекенінде құм тоқтату жұмыстарын жүргізді. Ауа тепшіп тартылған үлгінің қалпына келтіру мақсатында 800,000 сессуил мен жүзім көшеттері өсіріп, жіберілді. Отырғызылған көшеттердің 80-85 пайызы бір жылды 1-1,2 м биіктікке дейін өсіп, құм көшіндерін тоқтатуда оң нәтижесін беруде.

Сонымен бірге „Жасыл ел" бағдарламасы бойынша Шалқар қаласын және ауыл аймақтарын қоғаландыру жұмыстарына қажетті терек, үйеңкі, қарағай көшеттерін өсіріп, жылма-жыл ауданымыздың жасыл желектенуіне де өзінің үлесін қосып келеді.

Солтүстік Арқаның қалыпты климаттық жағдайында зерттелген мал азықтық (жоңышқа, ерте шөп) астық, құмырсқа (жүмсақ және қатты бидай, арпа) және көкөніс (қызанақ, сиыр қауыр, қарбыз және т.б.) дақылдары сорт үлгілерінің каталогтары бөлінді. Қазақстанның ауылшаруашылық ғылыми мекемелерінің селекциялық жұмыстарына қажетті бастапқы материалдар ретінде ұсынылды.

Жыл сайын станцияның ғылыми-ғылыми

мекемелер Ресей Ғылым академиясы, Ресей ауылшаруашылық ғылым академиясы, Ресей ауылшаруашылық академиясы, Ресей ауылшаруашылық ғылыми-зерттеу институтының ғылыми-зерттеу институтының ғылыми-зерттеу институтының

[illegible] ұйымдастырылып, негізінде орналасқан КСРО ғылымы шөлейтті аймақтың құмақ топырағын игеру мәселесінде Ерекше маңызы станция болды.

Ғалымдар Е.А. Малогин және М.С. Кенешов станцияны алғаш құрушылар болды және оларға Мәскеу мемлекеттік университетінің профессоры А.Г. Гаель үлкен көмек көрсетті. Станцияны құрмақшы кезінен бастап БОШГЗИ-дың шөлейтті жерлерді игеру бөлімшесінің маңызды ғылыми қызметкер, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты Евгений Александрович Малогин 12 жыл бойы директорлық қызмет атқарды.

Станцияда мал азықтық, дәстүрлі, көкөністік дақылдар және ауылшаруашылық, шөлейтте жерлерді игеру лабораториялары жұмыс істейді. Ғылыми зерттеу жұмыстары Қаушекір, Ленгер, Шиелі учаскелерінде жүргізілді.

Негізгі дәстүрлі зерттеу орталығы болып Қаушекір учаскесі есептеледі және ортадан 5 км жерде орналасқан. Учаскенің ауданы 86 га, оның ішінде суармалы жерлер—35 га. Өсімдік қорғау, тағам жерде және суармалы танапта зерттелді.

Шиелі учаскесі ортадан 9 км жерде орналасқан және ауданы 115 га. Осы учаскеде көкөніс, мал азықтық, жемісжидектің дақылдарын зерттеу бақшада іздеп суару әдісінен өтуде. Қолданылған бақшалардың саны 330-дан асып болды.

Суарылмайтын Ленгер учаскесі ортадан 18 км жерде орналасқан, ауданы 360 га. Бұл учаскеде негізінен шөлейтте өсімдіктер тағы жерде зерттелді.

Шалқар тәжірибе станциясының тарихында екі кезең мақтан орын алады. Бірінші кезең, 1933-1950 жылдар аралығын қамтиды, ал екінші кезең 1951-2007 жылдар аралығы. Ерекше кезеңде Батыс Қазақстан жартылай шөлейтті және ауылшаруашылығының шөлді жерлерін игерудің төменде көрсетілген әдістері ұсынылып, қолданыққа енгізілді:

1. Суарылмайтын жерлердегі егіншілік-ауылшаруашылық дақылдарын өсіру станциясы 150 га, ал суармалы тарының—Ленградское тарының—Бересневское, Ашамбаевское, Уральское мекемелер және Гандемировское сорттарын пайдарыды.

5. Шөлді-Адырмалы өңірін топырақтарына суармалы егіншілік қолданудың негізгі ғылыми тұжырымдамасы негізделді (суару мөлшері, суару мезгілі, суармалы жүгерідегі ауылшаруашылық дақылдарын өсіруде қолданылатын агротехникалық, жұмыстар).

6. Тамшылатып суару әдісінің қорғаныш қабаты, оның қалыптастырудың ғылыми негіздемесінде басқа қолданысқа енгізу.

7. Жіңішкешалған ашық топырақтарды тұзсыздандыру әдісі енгізілді.

8. Артезиан суларын атмосферадан өтетін суларды пайдаланып, тұзға төзімді сорттар мен дақылдарды өсіруде ғылыми негізгі тұжырымдамасы жасалды.

Осы бірінші кезеңдегі станцияның ғылыми жұмыстарының ерекшелігі Е.А. Малогин, А.Г. Гаель, П.А. Малогин, А.И. Миловзоров, М.С. Кенешов, А.М. Альтшев, С.В. Зинзор үлесінде болды. Ауылшаруашылығының шөлейтті жерлерін игерудегі нәтиженің жұмыстарының арасында станцияның ғылыми қызметкерлер Е.А. Малогин, П.А. Малогин, А.И. Миловзоров, және М.С. Кенешов Мемлекеттік сыйлыққа ұсынылды.

Екінші кезең мәдени өсімдіктерді және олардың жабайы туыстарының қорына жинақтау, бағалау, сонымен қатар Қазақстан және Орталық Азия территорияларын өсімдіктердің қорын жинауға арналды.

Мал азықтық, дақылдар лабораториясының ғылыми зерттеу қызметкерлері Қазақстан және Орталық Азия территорияларын жинақтаумен, түйе өнімділігінің, эспарцеттің, тарлаудың, ерекшелігін, жемшөп, сексеуілдің, жусанның және басқа шөлейтті топтарда өсетін дақылдардың құрғақшылыққа, суыққа, ыстыққа, тұзға төзімді популяциялары мен түрлерінің құнды қорын жинақтады.

Өсімдіктердің генді қорын зерттеуде ғалымдар А.И. Иванов, И.Е. Котуля, Р.А. Күрегешова, Г.Е. Шмарев, Ю.И. Кириллов, В.Д. Карпенко, В.Е. Тихонов, Э.С. Виноградов, Батыс Қазақстан ауылшаруашылық ғылыми-өндіріс орталығының қызметкерлері ұйымдастырды.

Одан, тәжірибеден кейін де станция ғылыми бөлімі сақтау және ауылшаруашылық, өсімдіктерінің, мал азықтық, көкөніс және бау-бақша, дәстүрлі, тұқымдас жемістерінің, өтеуге тесті дақылдарының генді қорын сақтау, толықтыру және зерттеу жұмыстарын жалғастыруда.

1991 жылы станцияда ауылшаруашылық өсімдіктерінің коллекциясында 5017 сорт үлгісі болса, алдағы уақытта 10395 сорт үлгісін сақталды. Егемендік алған 15 жыл ішінде өсімдіктердің генді қорының коллекциясы 2 есеге өсті. Бұл көрсеткішке станция жыл сайын ұйымдастырылған экспедициялық жинақтаулардың ғылыми-зерттеу мекемелерінен ғылыми алмасу арқылы қол жетізді.

1996-2006 жылдар аралығында станция Ресейдің, АҚШ-тың, Австралияның ғылыми мекемелерімен, бірінші, Қазақстан, Өзбекстан, және Қырғызстан территорияларына мал азықтық, және көкөніс дақылдарының жабайы түрлерін жинау мақсатында 9 экспедициялық зерттеу жұмыстарын өткізді. Экспедициялық жинау нәтижесінде өсімдіктердің генді қоры 1915 ауылшаруашылық, жабайы үлгілерімен толықтырылды, оның ішінде мал азықтық дақылдар—1545, көкөніс және бау-бақша дақылдары—370.

Әлемде өсімдіктердің генді қорын және экспедициялық, жинау мен шөлейтте ғылыми алмасу арқылы алынған сорт үлгілер станцияда терең және жан-жақты зерттелуде, олардың құрғақшылыққа, суыққа, ыстыққа, тұзға төзімділіне, технологиялық, және биохимиялық құрамына, физиологиялық, морфологиялық, генетикалық корреляцияларына және өнімділіне баға берілуде. Ерекшеленген бастапқы үлгілер бар ауылшаруашылық дақылдарын селекция және республикамыздың ғалымдары селекцияда пайдалануда.

2003 жылдан бастап станция құм тоқтату жұмыстарын қолдан жүргізуде. Себебі Батыс Қазақстанда жылына орта есеппен 150 км² аумақты құм басуда. Нәтиженің мақсатары жүргізілуі тұрады және „Екіс басындағы құм" семинар-кеңесінде, алғашқы ауылшаруашылық, саясаттағы жетекші қалыптары қарастырылды.

Қазіргі таңда Шалқар тәжірибе станциясының ғылыми зерттеу жұмыстарының міндеттері болып:

1. Мал азықтық, дақылдардың жабайы генді қорын Қазақстанның территориясынан экспедициялық, жинау және ғылыми алмасу арқылы ауылшаруашылық, және сорт үлгілерін шетелмемлекеттерден алып, өлкеміздің өсімдіктер генді қорының коллекциясын толықтыру.

2. Станцияда жинақталған өсімдіктер генді қорын тірі және тұқым күйінде сақтау.

3. Ауылшаруашылық, дақылдарының генді қорының коллекциясы және өсімдіктен толыққан сорт үлгілерін Солтүстік Арал маңы табиғат жағдайында зерттеп, республикамыздың ғылыми мекемелерінің селекциялық жұмыстарына бастапқы материалдар ретінде ұсыну.

4. Құм тоқтату жұмыстарын жүргізуге жабайы өсімдіктердің шөлге төзімді түлерін іздеу.

5. Станциядағы барлық ауылшаруашылық дақылдарының генді қоры мәліметтерінің ақпарат базасын қалыптастыру.

75 жылдық тарихы бар Шалқар тәжірибе станциясы—өлкеміздің ауылшаруашылығы ғылыми саласының өркендеуінде өзінің үлесі бар ғылыми мекеме. Мекемеде 9 жоғары білімді ғылыми қызметкер, 6 лаборант жұмыс жасады. Станция алдағы уақытта дамыған ғылыми жұмыстарының „Болашақ" мемлекеттік „Агрокенешін" кешені саласындағы „Қолданбалы ғылыми зерттеулер" бағдарламасы аясында жұмысын жалғастыра береді.

М.С. ДОСЖАНОВ,
Е.Қ. ШЕХТІБАЙ,
Станцияның ғылыми қызметкерлері.